

Стеблій Г.Я., Стасишин А.В., Калинець К.С.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджується незаперечна єдність більшості основних сучасних економічних шкіл і теорій, що визнають необхідність державного регулювання. Аналізується успішність інструментів державного втручання в ринковий механізм через призму фіскальної і монетарної політики, теоретико-методологічну платформу яких формують дві наукові концепції - кейнсіанство і монетаризм. Останні відрізняються не так за суттю, як за формами державного впливу на національну економіку. Дискусійні питання між ними дозволяє розв'язати теорія «великого неокласичного синтезу».

Ключові слова: держава, економічний інструментарій, кейнсіанство, макроекономіка, монетаризм, монетарна політика, теорія неокласичного синтезу, фіскальна політика.

Постановка проблеми. Державне регулювання як цілеспрямований процес управлінського впливу уряду на окремі сегменти внутрішнього і зовнішнього ринків за допомогою макро- і мікроекономічних інструментів закладено в основу оптимальної моделі ринкової економіки розвинутих країн. Проте як, коли і які саме інструменти впливу є найбільш успішними, - усі ці концептуальні питання й надалі залишаються дискусійними в економічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує актуальність форм державного регулювання національної економіки стосовно ефективного їх використання у світовій та вітчизняній господарській практиці. Ця проблема розглядається у працях В.Гесця, А.Гальчинського, П.Єщенка, М.Мариненка, В.Міщенко, Ф.Мишкіна, С.Панчишина, П.Семюелсона, А.Стасишина, Г.Стеблій, А.Чухна та ін. Однак, ряд питань і надалі залишаються дискусійними. Зокрема, подальшого дослідження у даному напрямку потребує наукове обґрунтування змішаного регулювання економікою на основі фіскальної і монетарної політик, яке зможе оптимально поєднати взаємодію регулятивних сил ринку і держави, що дозволить зрівноважити сукупний попит і сукупну пропозицію та забезпечить подолання асиметричності концепції ефективного попиту кейнсіанців і концепції грошового феномену інфляції монетаристів.

© **Стеблій Галина Ярославівна**, к.е.н., професор, професор кафедри економічної теорії Львівського навчально-наукового інституту, ДВНЗ «Університет банківської справи»

Стасишин Андрій Васильович, к.е.н., доцент, декан факультету управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка

Калинець Катерина Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри економіки та управління персоналом Львівського навчально-наукового інституту, ДВНЗ «Університет банківської справи»

Формулювання цілей статті. Ціль наукової статті – це узагальнення теоретичних і практичних досягнень наукових концепцій кейнсіанства і монетаризму, що формують теоретико-методологічну основу фіскальної та монетарної політик щодо форм державного впливу на національну економіку.

Опис основного матеріалу дослідження. Ринкова економічна система функціонує завдяки механізму макроекономічного регулювання, в якому ключовим елементом є держава. Остання концентрує законодавчу, виконавчу та судову влади і санкціонує існування всієї решти недержавних інститутів. Вона виконує низку соціальних і економічних функцій, забезпечуючи правову базу економічної діяльності, захист конкуренції, справедливий розподіл і перерозподіл доходів, контроль за рівнем зайнятості та інфляції, розбудову інфраструктури, стабілізацію економіки, стимулювання економічного зростання тощо. Для впливу на національну економіку держава використовує різноманітний інструментарій. Економісти виділяють дві принципово відмінні групи таких інструментів: правові (чи адміністративні) та економічні.

Економічний інструментарій державного регулювання включає, насамперед, державний бюджет з його податками і видатками та пропозицію грошей, яка регулюється обліковою ставкою, нормою резервування, операціями на відкритому ринку. Нині економісти в своїй більшості виділяють два основні види економічного інструментарію – фіскальну та монетарну політику, теоретико-методологічну основу яких формують, в основному, дві потужні наукові конструкції – кейнсіанство і монетаризм.

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика – один з основних видів макроекономічної політики, що пов'язана із державним бюджетом. Вона передбачає цілеспрямоване регулювання податків і урядових видатків, як своїх головних знарядь, для досягнення повної зайнятості чи

зниження рівня інфляції. Загалом, функції фіскальної політики зводяться до фінансування коштами державних закупівель товарів і послуг, регулювання обсягів національного виробництва через сферу інвестування, регулювання інфляції, перерозподіл доходів і соціальний захист населення [2, с. 243 - 244].

Основні положення фіскальної політики були запропоновані англійським економістом Дж.М.Кейнсом, праця якого «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) прирівнюється за впливом на економічну політику з «Капіталом» К.Маркса і «Багатством народів» А.Сміта. Зокрема, П.Семюелсон і В.Нордгауз в підручнику «Економікс» зазначають, що А.Сміт, К.Маркс і Дж.Кейнс – це три з багатьох мислителів, які сформували економічну теорію і зробили її життєздатною. Саме Дж.М.Кейнса прийнято вважати основоположником макроекономіки, ідеї якого справили глибокий вплив на подальший розвиток економічної теорії і на економічну політику. Він вперше висунув тезу про те, що ринкова рівновага в національній економіці може досягатися і за неповної зайнятості. А для усунення останньої необхідне втручання держави шляхом стимулювання сукупного попиту.

Теорія Дж.М.Кейнса спиралась на два основні підходи до регулювання національної економіки. Перший зводився до того, що вільне ринкове «плавання» підприємців у масштабах цілої державно-оформленої економіки спричинило серйозні кризові потрясіння і тривалу стагнацію, тому держава мала втручатися в економіку за допомогою непрямих методів регулювання – кредитно-грошового та бюджетно-податкового механізмів. Другий підхід передбачав, що держава має впливати на платоспроможний попит, який забезпечує зростання пропозиції, і, відповідно, виробництва за умови неповної зайнятості. «Попит створює пропозицію», – стверджують кейнсіанці на відміну від відомого Закону Сея – «Пропозиція творить попит» [4, с. 158]. Згідно теорії Дж.М.Кейнса основними чинниками регулювання економіки є антикризова державна політика і фінансовий контроль.

Варто зазначити, що кейнсіанська теорія управління сукупним попитом домінувала в практиці економічного розвитку США та деяких інших країн аж до початку 80-х років ХХ ст. Метою кейнсіанської бюджетної стратегії було забезпечення повної зайнятості та високих темпів економічного зростання. По суті, кейнсіанці заперечували всеохоплюючу регулятивну роль ринку, вважаючи, що її має виконувати держава і великі господарські об'єднання. Однак практика засвідчила:

державне втручання в економіку дає позитивні результати, але повністю уникнути спадів виробництва, безробіття, інфляції – не може. Саме це стало причиною реанімації поглядів кейнсіанців щодо ролі держави в економіці. Це спричинило появу праць таких економістів, як Е.Домар, Д.Харрод, Д.Хамберг, А.Хансен та інші, які стали представниками неокейнсіанської теорії економічного зростання [8, с. 246]. Важливим інструментом даної теорії стає метод маневрування державними видатками залежно від економічної кон'юнктури, що дозволяє забезпечити повну зайнятість робочої сили у тривалій перспективі та стабільність темпів економічного розвитку.

У 70-х роках ХХ століття в неокласичному напрямі економічної науки виникла школа неоконсерватизму, яка передбачала відродження ринкового саморегулювання і стимулювання приватного підприємництва. Вона була представлена трьома науковими теоріями: 1) монетаризмом (Чиказька школа на чолі з Мілтоном Фрідменом), представники якого акцентують на тому, що всі значні зміни в господарському житті пов'язані передовсім з емісією грошей, тобто зі змінами в кількості грошей в національній економіці; 2) теорією раціональних сподівань (наукова школа, яка сформувалась у 1970–1980-х роках, а найвідомішим її представником є Роберт Лукас). Згідно цієї теорії макроекономічна політика не може вплинути на реальні економічні змінні; 3) теорією «економіки пропозиції», що звертає увагу на стимулювання приватної ініціативи і підприємництва та звуження втручання держави в господарське життя [1, с. 42].

Особливе місце серед цих трьох теорій посідає монетаризм, який став реакцією на тривале ігнорування економічною наукою грошових факторів і їхнього впливу на розвиток інфляційних процесів. Зокрема, М.Фрідмен доводить, що циклічність економічного розвитку має грошову природу, а саме зростання грошової маси в обігу провокує інфляцію. Тому грошова сфера і пропозиція грошей повинні бути основними об'єктами державного контролю. На його думку інфляція – це грошовий феномен, а її основною причиною є форсована емісія грошей. Усі решта причини інфляції, як наприклад, політика дефіцитного фінансування, контроль за ставкою процента, кредитна експансія та заходи держави щодо соціального забезпечення за рахунок прогресивного оподаткування, на його думку, є похідними від емісії грошей, або такими, що потребують додаткової емісії.

Конкретною формою реалізації монетаризму нині можемо вважати проведення монетарної, або грошово-кредитної політики чи політики управління пропозицією грошей. Остання є

сукупністю заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на стан грошового обігу і кредитної сфери з метою контролю і регулювання пропозиції грошей, процентних ставок, ринків капіталу тощо. Грошова маса змінюється в результаті операцій центрального банку, комерційних банків і рішень суб'єктів фізичного (виробничого) сектора економіки. Монетарна політика, поряд із фіскальною, а також структурною, зовнішньоекономічною, валютною та іншими, є одним із елементів стабілізаційної чи антициклічної макроекономічної політики, спрямованої на вирівнювання економічних коливань. Економісти-практики, а особливо урядові політики, часто називають монетарну політику м'якою диктатурою, і ось чому: монетаристи, тобто прихильники монетарної теорії, визначають монетарні методи впливу на національну економіку як головні і єдині. Вони наполягають на їх виключній ефективності порівняно з іншими методами, зокрема фіскальними [6, с. 137 – 138].

Враховуючи, що погляди кейнсіанців і монетаристів формувалися за різних історичних умов, то суперечності між ними виникли не стільки за суттю, оскільки цілі в обох сторін досить схожі, як за формою, так як відрізняються здебільшого засобами досягнення цих цілей. Кейнсіанці в якості головного знаряддя впливу на національну економіку обрали інструменти фіскальної політики. Таким чином, основним предметом дискусії стало питання: хто і як має керувати економікою.

У найзагальнішому вигляді розбіжність у поглядах монетаристів і кейнсіанців можна сформулювати так: монетаристи переконані, що “великого брата” (так вони називають уряд) треба боятися, тому краще звести його вплив до мінімуму, керуючи національною економікою за допомогою монетарних інструментів; кейнсіанці ж кажуть, що “великого брата” треба вміло використовувати, впливаючи на стабілізаційні цілі через фіскальні важелі, а саме податки та урядові видатки.

Докладніше, кейнсіанці, критикуючи монетаристів, вважають, що зміна грошової пропозиції обумовлює зміну норми позикового відсотка, а останній впливає на граничну ефективність капіталовкладень і на обсяг інвестицій. Зміна ж інвестиційних видатків призводить до зміни сукупного попиту, а це впливає на обсяг національного виробництва. В той же час, відповідно до теорії монетаризму, пропозиція грошей впливає на всі складові сукупного попиту, а не лише на інвестиційні видатки. Для того, щоб підтримати макроекономічну рівновагу і запобігти інфляції, регулювання грошової пропозиції має

забезпечити таке зростання сукупного попиту, яке відповідає темпам зростання ВВП. Оскільки середні темпи економічного зростання в розвинутих країнах складають в середньому 3 – 4 % на рік, то такими ж щорічними темпами повинна зростати і грошова емісія [6, с. 139]. На жаль, нині банківська система України практично зупинилася у своєму розвитку, оскільки її власний капітал складає близько 8% від ВВП. В той час як у країнах із трансформаційними економічними системами цей показник досягає 50%, а у розвинутих – 90% і більше.

Звичайно, можна погодитися, що ефективна монетарна політика є ідеальним засобом для досягнення економічної стабільності. Проте на практиці все значно складніше. Адже сучасна фінансова криза знову повертає нас до Дж.М.Кейнса. Чому? Тому, що концептуальні позиції антикризової політики викладені у працях Дж.М.Кейнса, який не приховував, що свій метод протидії фінансовій кризі розробив завдяки ідеям українського вченого-економіста М.Туган-Барановського. Крім того, Дж.М.Кейнс є одним із засновників теорії державної грошової політики (ця проблема ґрунтовно розглядалася також М.Туган-Барановським). Зазначимо, що Дж.М.Кейнс був прихильником “дешевих грошей” і пільгового кредиту, але в контексті гнучкої політики регульованих грошей, її глибокої корекції щодо розвитку економічного циклу. Ця позиція повинна нині враховуватися на практиці, тобто у монетарній політиці Центральних банків. Водночас спираючись тільки на постулати монетаризму ми не можемо сформулювати ефективну антикризову політику. Нині фінансові кризи є глибокими розривами на фінансових ринках. Ці розриви спричиняються загостренням проблем несприятливого вибору і морального ризику, які утруднюють передачу фінансовими ринками коштів до фірм з продуктивними інвестиційними можливостями, що призводить до значного падіння ділової активності. Зокрема, розв'язки проблем несприятливого вибору передбачають виробництво і продаж інформації, державне регулювання, що сприяє збільшенню обсягу інформації, фінансове посередництво, заставу і власний капітал. Ця проблема пояснює, чому фінансові посередники, і зокрема банки, відіграють важливішу роль у фінансуванні діяльності, порівняно з ринками цінних паперів. Одночасно моральний ризик, який у майнових угодах з акціями відомий як проблема “власника та управителя”, пояснює, чому на фінансових ринках більше використовуються боргові умови, а не майнові акціонерні. Розв'язки проблеми морального ризику обіймають моніторинг, державне регулювання, що сприяє збільшенню

інформації та наявність фінансового посередництва. Такими розв'язками в боргових угодах є власний капітал, моніторинг, примус до виконання обмежувальних умов та фінансові посередники. Американський вчений-економіст Ф.Мишкін виділяє п'ять основних факторів, які спричиняють фінансові кризи: 1) зростання процентних ставок; 2) падіння курсів на ринку акцій; 3) непередбачене падіння загального рівня цін; 4) збільшення невизначеності; 5) банківська паніка [5, с. 232 – 233].

Отже, жодна з теорій – кейнсіанство чи монетаризм – не можуть довести свою безумовну перевагу щодо форм державного впливу на національну економіку. Тому, закономірним стало виникнення школи “великого неокласичного синтезу”, яка узагальнила теоретичні і практичні досягнення різних наукових концепцій та усунула протистояння між кейнсіанством і монетаризмом, і запропонувала третій тип макрорегулятора, який характеризується: 1) поєднанням стабільності державного управління (що є необхідним для задоволення суспільних потреб) і гнучкістю ринкового саморегулювання (що є потрібним для задоволення особистих потреб); 2) мішаним управлінням економікою, що дозволяє оптимально поєднувати вищі макроекономічні цілі: ефективність господарювання, стабільність економічного зростання, соціальну справедливість; 3) взаємодією регулятивних сил ринку і держави, які забезпечують рівновагу сукупного попиту і сукупної пропозиції та дозволяють подолати асиметричність концепцій ефективного попиту кейнсіанців і грошового феномену інфляції монетаристів. Засновником школи «великого неокласичного синтезу» вважають Дж.Гікса, Ф.Модільяні, П.Семюелсона. Зокрема П.Семюелсон визнається основоположником змішаної економіки. Саме йому належить видання найбільш популярного в світі підручника з економічної теорії “Економік”. Варто зазначити, що чотирнадцяте перевидання цього підручника, яке вийшло вперше двома окремими книгами – «Макроекономіка» і «Мікроекономіка», було перекладено з англійської на українську мову на початку 90-х років ХХ ст. вченими-економістами Львівського національного університету імені Івана Франка. Авторське право цього видання на українській мові було подароване П.Семюелсоном вітчизняним науковцям з метою формування в Україні нової генерації фахівців-економістів для розбудови української держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Економічний інструментарій державного регулювання національної економіки зводиться в

основному до проведення фіскальної та монетарної політики, теоретико-методологічну основу яких формують, в основному, дві потужні наукові конструкції – кейнсіанство і монетаризм.

2. Фіскальна (бюджетно-податкова) політика – один з основних видів макроекономічної політики, що передбачає цілеспрямоване регулювання податків і урядових видатків для досягнення повної зайнятості чи зниження рівня інфляції. Основні положення фіскальної політики були запропоновані англійським економістом Дж.М.Кейнсом, на думку якого всеохоплюючу регулятивну роль ринку має виконувати держава і великі господарські об'єднання. Однак практика засвідчила: державне втручання в економіку дає позитивні результати, але повністю уникнути спадів виробництва, безробіття, інфляції – не може.

3. Монетаризм став реакцією на тривале ігнорування економічною наукою грошових факторів і їхнього впливу на розвиток інфляційних процесів. Засновник чиказької школи монетаризму М.Фрідмен довів, що циклічність економічного розвитку має грошову природу, а саме зростання грошової маси в обігу проковує інфляцію. Тому грошова сфера і пропозиція грошей мають бути основними об'єктами державного контролю. Конкретною формою реалізації теорії монетаризму нині є монетарна політика, яку проводить Центральний банк.

4. Теоретичні і практичні досягнення наукових концепцій кейнсіанства і монетаризму щодо форм державного впливу на національну економіку узагальнила та усунула протистояння між ними школа “великого неокласичного синтезу”, засновником якої вважається американський економіст П.Семюелсон.

5. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку передбачають, що головне завдання держави полягає в поєднанні як суспільних, так і особистих інтересів та досягненні вищих макроекономічних цілей: ефективного господарювання, стабільності грошового обігу та економічного зростання, соціальної справедливості. Справжня соціальна держава – не та, яка допомагає слабким верствам населення і підтримує їх, а та, де такої підтримки потребують якнайменше.

6. За останні десятиліття арсенал інструментів державного впливу на національну економіку значно збільшився. Інформаційні технології, глобалізація економічних зв'язків ведуть до розширення регулятивних функцій держави, які зводяться до забезпечення «розумної» поведінки на ринку із врахуванням особливостей національної економіки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч.посібник: У 2 кн. – Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка / За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 723 с.
2. Енциклопедія для банкіра: у 2 т. – Том 1 (теоретична та історична частини) / Авт.кол.; За наук.ред. Т. Смовженко, Г. Стеблій, З. Скринник. – К.: УБС НБУ, 2012. – 483 с.
3. Макроекономіка: навч.посібник / авт.кол.; за ред. Т.С.Смовженко і Г.Я.Стеблій.-К.: УБС НБУ,2008.-463с.
4. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З.Ватаманюка.- Львів: “Новий Світ-2000”, 2005.- 648 с.
5. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С.Панчишин, Г.Стеблій, А.Сташишин.- К.: Основи, 1998.- 963 с.
6. Формування монетарної економіки і монетарної політики Національного банку України в контексті розвитку світової економічної теорії : Монографія / Авт. кол.; За наук. ред. Т. С. Смовженко, Г. Я. Стеблій. – К.: УБС НБУ, 2010. – 271 с.

REFERENCES

1. S.Panchyshyn, P.Ostroverh (2006). Analytical economy: macroeconomics and microeconomics [Prelude of analytical economy. Macroeconomics]. (Vols. 1-2). Kyiv: Znannia [in Ukraine].
2. T.Smovzhenko, H.Stebliy, Z/Skrzynnyk (2012). Encyclopaedia for a banker: (Vols. 1-2). Kyiv: University of Banking of the National Bank of Ukraine [in Ukraine].
3. T.S. Smovzhenko, H.Y. Stebliy (2008). Macroeconomics. Kyiv: University of Banking of the National Bank of Ukraine [in Ukraine].
4. Z.Vatamanyk (2005) Institutions principles of forming of the economic system of Ukraine: theory and practice. Lviv:New World-2000 [in Ukraine].
5. Frederic S.Mishkin (1998) Economy of money, banking and financial markets. Kyiv: Bases [in Ukraine].
6. T.S. Smovzhenko, H.Y. Stebliy (2010). Forming of monetary economy and monetary politics of the National Bank of Ukraine in the context of development of world economic theory: Kyiv: University of Banking of the National Bank of Ukraine [in Ukraine].

Одержано 24.02.2016 р.